İDİL

İRAN ÇAĞDAŞ SANATINDA MONİR SHAHROUDY FARMANFARMANİAN VE AYNA KAVRAMI

Sara FATHALİZADEH ALAMDARİ
Öğr. Gör., Trabzon Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü, sara.fathalizadeh@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3566-0717

Fathalizadeh Alamdari, Sara. "İran Çağdaş Sanatında Monir Shahroudy Farmanfarmanian ve Ayna Kavramı". idil, 83 (2021 Temmuz): s. 1067–1078. doi: 10.7816/idil-10-83-07

ÖZ

Bu çalışmada güncel sanat alanında çalışmalar yapan İranlı kadın sanatçı, Monir Shahroudy Farmanfarmanian'ın sanat eserlerinde kullandığı temel malzeme olan ayna ile oluşturduğu bireysel ve geometrik formlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Sanatçı kendine ait olan bir anıyı, hazır bir nesne olan ayna ile birleştirmekte ve o aynayı sanat alanına taşıyarak hem kendi belleğine hem de toplumsal belleğe dair okumalara olanak vermektedir. Sanatçı kendi kültürünü sorgularken, aynı zamanda harmanlanmış farklı coğrafya kültürünün bireye ait bir anıyı nasıl da topluma ait bir anıya dönüştürebileceğini göz önüne sermektedir. Sanatçının seçtiği materyal yeniden üretilmiş ve dönüştürülmüş olma özelliğine sahip olup; geometrik biçimiyle beraber geleneksel kültür ile kaynaşarak birçok soyut yeni anlamlara dönüşmektedir. Böylece sanat nesnesine dönüşen iç mekânda ayna süslemelerinden yola çıkılarak, bireysel ve toplumsal belleğin izleri sürülmeye çalışılacaktır. Monir bireyselliğinin ve özgürlüğünün daha da öne çıkmasına paralel olarak aynayı, kendi içselliğini dışa vurmak amacıyla kullandığı sanatsal bir biçim halini almıştır. Bu makalede, 1979 İslam devrimi sonrasında İran ayna sanatında geleneksel ve modern olanın aynı potada nasıl eritildiği, plastik sanatlar dahilinde ayna kavramının ne şekilde yer aldığı ile farklı ve benzer noktalar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Şah döneminden İslam devrimine geçiş döneminin öncü kadın sanatçılardan Monir Shahroudy Farmanfarmanian'ın modern sanat olanakları ile geleneksel unsurları yansıttığı çalışmaları dikkat çekmektedir. Literatürde geleneksel kaynaklardan beslenerek özgün sanat dili oluşturan kadın sanatçılara yönelik çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüş olup; bu makale ile literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayna, Ayna Sanatı, İran Ayna Sanatı, İran Çağdaş Sanatı, Monir Shahroudy Farmanfarmanian

Makale Bilgisi:
Geliş: 18 Şubat 2021 *Düzeltme: 10 Nisan 2021* *Kabul: 17 Mayıs 2021*

© 2021 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Çağdaş İran sanatında, 1979 İslam Devrimi'nin etkisiyle beraber bölgeye has öğeler, önceleri gözleme dayalı ve belirgin bir üsluptan bağımsız olarak yer alırken daha sonraki zamanlarda ise sanatçılar doğa kavramının yanında geleneksel ve mahalli değerlere yönlenmiştir. İran İslam Cumhuriyetinin farklı milletlerden meydana gelmiş olan devlet yapısının içerisinde, sanatçıların ülkenin geçmişinden ve kültürel mirasından gelen örf ve adetler ile kurmuş oldukları ilişkiler onları yeniden yorumlama ve kendilerini yeniden ifade etmeye sürüklemiştir. Sanat dünyasında geçmiş kaynaklardan faydalanmanın kökeni ise 1789 Fransız Devrimi sonrasında literatüre giren ulusçuluk anlayışına kadar uzanmaktadır (Pakbaz, 2000: 93).

İran'da çoğu sanatçının Batı ülkelerine öğrenci olarak gönderilmesiyle beraber Monir Shahroudy Farmanfarmanian'ın de Amerika Birleşik Devletleri'ne gitme şansı olmuştur. Sanatçı zaman içerisinde modern ve ulusal sanatlarla ilgili daha fazla bilgi sahibi olmasıyla beraber, kendi modern sanat yorumuna yönelik olarak ortaya çıkan bu düşünsel ve estetik yönelimini geleneksel motifler ve kültürel mirasla birlikte yeni düzeltmeler yönünde bazı girişimler yapmıştır. Diğer bir ifadeyle, sanatçı dünya çağdaş sanatının yöresel ve bölgesel sanatlardan etkilendiğini gördükten sonra kendi sanatının gerçek değerini anlamaya başlamıştır. Böylece modern sanatın imkân ve potansiyelini kullanarak aynı zamanda da ulusal ve dini kavramlardan güç alarak yeni akımlar oluşturmaya çalışılmıştır (Pakbaz, 2001: 85).

Sanatçının bu sanatsal faaliyetlerinden biri de ayna sanatının kullanımıdır. Geleneksel sanat kapsamında ayna ve motif kullanımının çağdaş İran sanatında yer alması belirgin bir şekilde dikkat çekmektedir. Bu yöntemde İran çağdaş sanatını özgün ve kendine has karakteri olan milli bir sanat haline getirme uğraşları gözlemlenmektedir. Aynanın sanat eserlerinde kullanılması, Monir'in özgün biçimler geliştirmede geleneksel motiflerden halı, kilim, nakış, mimari gibi geleneksel kaynaklara yöneldiği döneme denk gelmektedir. Çalışmalarında ulusal bir sanat dili oluşturma gayretinde olan Monir'in aynı zamanda da global bir dil oluşturma çabası da açıkça gözlemlenmektedir.

Devrimden sonra İslam Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde geçmiş birikimlerini yeni olanla harmanlayıp kendinden sonra gelenlere ileten aydın ve modern kadının sanat alanındaki rolü oldukça önemlidir. Bu makale, Şah döneminden İslam rejimine geçiş döneminin öncü kadın sanatçılardan Monir Shahroudy Farmanfarmaian'in çağdaş sanat olanakları ile geleneksel unsurları yansıttığı eserlerine dikkat çekmektedir. Monir dilini modernist biçimlere dönüştürmesiyle tanınan çağdaş bir sanatçıdır. Yurtdışındaki çalışmaları boyunca, benzersiz ve kültürel açıdan belirsiz resimler ve nesneler yaratmak için geleneksel İran tekniklerini Batı geometrik soyutlamasıyla birleştirdi. Bu çalışmada sanatçının faaliyetleri ve bu dönemde ortaya çıkan eserler anlatılmıştır. Bu eserlerde "Ayna" başta olmak üzere, ulusal ve yerel geçmişe dair izler incelenmiştir.

Literatürde ışığı yansıtan, maddelerin ve varlıkların görüntüsünü aynı şekilde veren cilalı, arka kısmı sırlı cam olarak tanımlanmaktadır. İnsanların durgun su yüzeylerini ayna işleviyle kullanmalarından günümüze kadar olan süreçte ayna; üretimi, gelişen teknik özellikleri, kullanım alanları, etkin kullanım şekilleri açısından bizlere farklı hikâyeler sunmaktadır. Ayna; özellikle edebiyat teorileri, felsefe ve teoloji bilimleri içerisinde çok katmanlı ifadelerle açıklama bulmaktadır. Saflığın, parlaklığın, sadeliğin, dürüstlük ve samimiyetin sembolü olarak tanımlanan ayna; aynı zamanda da yansıtan özellikleri, ışık ve renk buluşması olgusunda yaşama mekânı ve yaşanan mekân oluşumundaki etkin rolü ile önemli ve gizemli bir malzeme olarak tanımlanmaktadır (Nasiri Rad, 2009: 136). Ayna içinde barındırdığı tüm bu temsil ve gizem sonucunda kendisine sanatta da kullanım alanı açmış önemli malzemelerden biri olmuştur.

Bu sanat İran'ın dekoratif, süsleme sanat dallarından olmakla beraber aynı zamanda İranlı sanatçıların özgün girişimleri olarak da görülmektedir. İran'da Ayna Sanatının başlangıcı ilk olarak Sasani Dönemi'ne aittir. Daha sonraları aynanın kullanımı Safevi Dönemi'nde oldukça yaygınlaşmıştır. Fransız ressam Chardin'in aktardığına göre Safevi Dönemi'nde bu sanatla süslenen sarayların sayısı 137 dir (Musavi ve Ayetullah, 2005: 53). Bu dönemin en etkili örneklerinden biri Kazvinde Şah Tahmasebindivankhane binasıdır (1576-1524). Ayna sanatının ayna parçaları işçiliğiyle kullanımının yoğun olarak kendini göstermesi; 19. yüzyılda da Avrupa'dan İran'a ithal edilen aynaların önemli bir bölümünün taşınma esnasında kırılması ve kırılmış olan ayna parçalarının İranlı Sanatçılar tarafından kullanılmasına bağlanabilir.

Ayna, özellikle İran'da mimaride, mimari mekân oluşumunda farklılaşan özgün kullanımlarıyla dikkat çekmekte ve bir sanat alanı olarak öne çıkmaktadır. "İran Ayna Sanatı" olarak adlandırılan bu sanat, geleneksel el sanatları kapsamında yerini almakta, mimari yüzeyleri belirleyen, tanımlayan, tamamlayan, kısacası mimariyle, mimari mekânla buluşması ile buluşma biçimleri, özellikleri ve sunulan mekânsal atmosferdeki etkin payları ile çok özel bir sanat alanını örneklemektedir. "İran Ayna Sanatı" literatürde yeterince yer almamıştır. Literatürde, bu sanatsal oluşumu daha çok İslam Sanatı içinde geometrik düzen ve

ilkeler açısından ele alan çalışmalar bulunmaktadır (Mehrdad, 2011: 78-93). Ayna sanatında öne çıkan en büyük unsur aynanın taşıdığı sembol değeridir.

İran kültüründe diğer kültürlerde de görülebildiği üzere su ile ayna saflık ve dürüstlük, samimiyet ve parlaklığın iki sembolüdür. Çağdaş İran sanatında da bu kültüre bağlı düşünce oluşumu üzerine temellendiği ve sözü edilen sembol anlamından hareketle uygulamaların yapıldığı düşünülmektedir. İlgili dönemde dini inançlar, sanatın ana ve temel unsurudur ve bu sebepten dolayı sanat dinin hizmetindeydi. Bu bağlamda sanat ruhsal olarak ve kendini ifade etmek için sembolik motifler ve soyutlamalarla ortaya çıkarken çeşitli sırlar ve ipuçları ile dolu olduğu da ifade edilmektedir (Mehrdad, 2011: 78-93). Ayna Sanatı ortaya çıktığı, yoğun uygulama bulduğu dönemlerde dini inançlar, sanatın ana ve temel unsuru durumunda idiler. Sanat dinin hizmetindeydi ve bu zeminde sanat ruhsal, içsel anlamda ifade bulan sembolik motifler ve soyutlamalarla yüz bulmaktaydı. Bu sanat dalının mimarlıkta da önemli bir rolü vardır. İslam Mimarisi'nde motifler sembolik çerçevede, Kuran'da adı geçen yapraklar, tomurcuklar, çiçekler, bahar bahçelerinin çalısı, üzüm, nar ve hurma gibi bitkiler ile ördek, tavşan, tilki ve ayı gibi bazı hayvanların soyut biçimleriyle bir sır gibi evrenin yaratılması anlamına gelmektedir (Musavi, 2011, Ayetullah, H, 2011: 49).

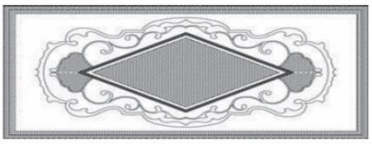	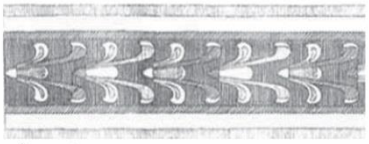	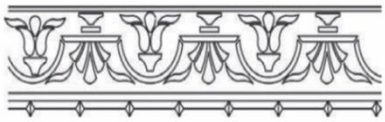
İnce Mühür Tasarımı	Nilüfer Çiçeği Motifleri	Vazo Motifleri
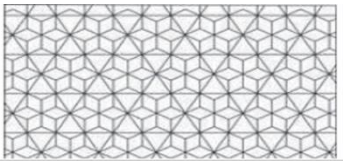	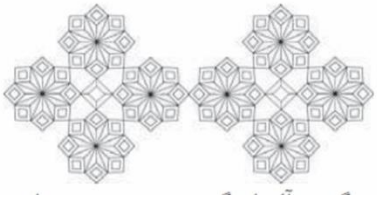	
Altılı Köşe Düğüm	Sekizli Köşe Düğüm	İnce Arabesk, Vazolu Motifler
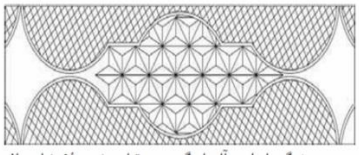	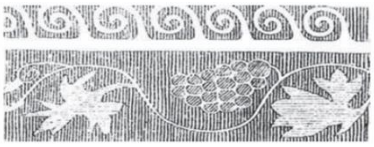	
İnce Arabesk, Eğri Kare	Zambak Çiçeği	

Tablo 1. Temel Motifler Çeşitleri

Monir Shahroudy Farmanfarmanian

Resim 1. Monir Shahroudy Farmanfarmaian'nın çalışma atölyesi

Benim için ilham her zaman İran'dan, tarihimden, çocukluğumdan, iyi veya kötü oradan geliyor. Her zaman gözlerimin duygusuyla, kalbimle giderim ve bu benim ana ilham kaynağımdır. (URL 1)

Shahroudy, 18 Aralık 1922'de İran'ın kuzeybatısında yer alan Kazvin'de eğitimli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Annesi Fatemeh Osmanlı aristokrasisinden geliyordu. Parlamento görevlisi olan babası Bagher, kızının yaratıcı tutkularını her zaman desteklemiştir. Çocukluk döneminde Monir, özel çizim dersleri de dahil olmak üzere birçok sanatsal beceri geliştirmiştir. Bu temel beceriler daha sonra ayna mozaiklerinin temelini oluşturacaktı. 1932'de aile Tahran'a taşınmıştır. Profesyonel sanat çalışmalarına gençlik yıllarında Tahran Üniversitesi'ne girdiği sırada başlamıştır. Monir Paris'te okumak için can atıyordu, ancak planları 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla suya düştü. Yurtdışında sanat eğitimi almaya kararlı olan Monir 1944 yılında buharlı bir gemiye binmiş, Hindistan üzerinden Los Angeles'a kadar uzun bir yolculuk yapmış ve nihayet üç ay sonra New York'a varabilmiştir. Cornell Üniversitesi'nde eğitim almış, ardından da Parsons New School of Design'da moda illüstrasyonu okumuş ve 1949 yılında da mezun olmuştur. (URL 1)

1950'de Monir, İranlı sanatçı arkadaşı Manoucher Yektai ile evlenmiş ve Nima adında bir kızı olmuştur. Bu süre zarfında Monir sanat çalışmalarına devam etmiş ve New York Sanat Öğrencileri Birliği'ne üye olmuştur. Üç yıl sonra, çift boşanmış ve Monir, Andy Warhol ile arkadaş olduğu Bonwit Teller Mağazasında ticari sanatçı olarak gündelik iş bularak yoluna devam etmiştir. Kısa bir süre sonra 1957'de Monir, uluslararası avukat ve yatırımcı olan Abolbashar Farmanfarmaian ile evlenmiştir. Bu evlilikten de Zima adından bir kızları olmuştur. Aile daha sonraları Tahran'a dönmüş ve Monir anavatanını dolaşmaya başlamıştır. Bu kapsamda antik kalıntıları araştırmış, kırsal köyleri ziyaret etmiş ve kültürel mirasını yeniden keşfetme imkanı bulmuştur. Monir, 1957'de Amerika Birleşik Devletleri'nden İran'a dönmesinin ardından 16. yüzyıl Safevi uygulaması olan Aine-kari (ayna işleme) ile tanışmış, aynaları küçük parçalara bölmüş ve bunları sıva üzerinde dekoratif şekiller halinde düzenlemiştir. (URL 3)

Monir ayna mozaikleriyle ünlü olmadan önce çiçek resimleri yapmıştır. Bu çalışmalarıyla 1958 Venedik Bienali'ne katılmış ve altın madalyaya layık görülmüştür. Ayrıca yapmış olduğu çalışmalar İran'da düzenlenen 1. Tahran Bienali'nde sergilenmiştir. (URL 2)

Monir en çok, yansıtıcı, ters boyanmış camın poligonal parçalarının İslami geometri ilkelerine dayanan kaleydoskopik kompozisyonlar halinde düzenlendiği ayna çalışmalarıyla tanınır. Monir, 2. Dünya Savaşı sonrası New York'ta yaşadığı yıllarda, Batı modernist sanat sahnesinin sosyal dokusuna dahil olmayı başarmıştır. Orada Milton Avery, Alexander Calder, Joan Mitchell, Louise Nevelson, Frank Stella, Robert Morris ve Andy Warhol gibi isimlerle arkadaş olmuştur.

Sanatçının karmaşık cam, ayna, ahşap ve metal mozaik kompozisyonları yaygın bir kabul görmüştür. Büyük beğeni toplayan ve çeşitli ödüllere layık görülen eserleri New York Metropolitan Museum of Art ve Tahran Museum of Contemporary Art gibi önemli kurumların koleksiyonları arasında yer almaktadır. Monir, New York'taki Solomon R. Guggenheim Müzesi'nde kişisel sergisi olan ilk kadın sanatçıdır. Eserleri, Metropolitan Museum of Art, The Tate Modern, The Victoria and Albert Museum ve Queensland Gallery of Contemporary Art gibi dünyanın en önemli müzeleri tarafından da satın alındı. (URL 3)

Farmanfarmaian, İslam Devrimi'nin ve 20 yıllık bir sürgünün ardından 1992'de İran'a geri dönmüş ve burada yaşamıştır. 2014 yılında, Londra merkezli İranlı küratör Leyla Fakhr'ın yapımcılığını üstlendiği Bahman Kiarostami'nin yönettiği belgesel "Monir" de yer almıştır. 2017 yılında, Tahran'daki tarihi Negarestan Museum Park Gardens'ta kişisel koleksiyonundan 50'den fazla parça içeren Monir Müzesi'nin açılışını görmüştür. Son yıllarda kendisine gösterilen ilgiden memnun olsa da, 2015 yılında New York Times'a verdiği bir röportajında kendisine en çok keyif veren şeyin bir yabancı olarak, Tahran'da yalnız olmak olduğunu söylemiştir. Ölene kadar Tahran'da yaşamaya ve çalışmaya devam eden Farmanfarmaian, 20 Nisan 2019'da 96 yaşında vefat etmiştir. (URL 4)

Monir, 1966'da arkadaşlarıyla İran'a yaptığı seyahat sırasında Şiraz'da bulunan Şah Çerag Cami'sini ziyaret ettikten sonra sanat hayatını sonsuza dek değiştiren önemli bir olay meydana gelmiştir. Işıltılı, ışığı ve canlı gölgeleri yansıtan binlerce cam mozaik parçasından oluşan iç mekanı ile bu çarpıcı ibadethane, Monir'i adeta büyülemiş ve ayna mozaiklerini yaratması için ona derinden ilham vermiştir. Burada yaşamış olduğu deneyim, varlığı ve çalışmaları üzerinde sonsuz bir etki bırakmıştır (Fuladvand, 2009).

> *Mekân yanıyor gibiydi, lambalar yüzbinlerce yansımayla parlıyordu. Kendimi çok yönlü bir elmasın içinde öylece durup güneşe bakarken hayal ettim.*

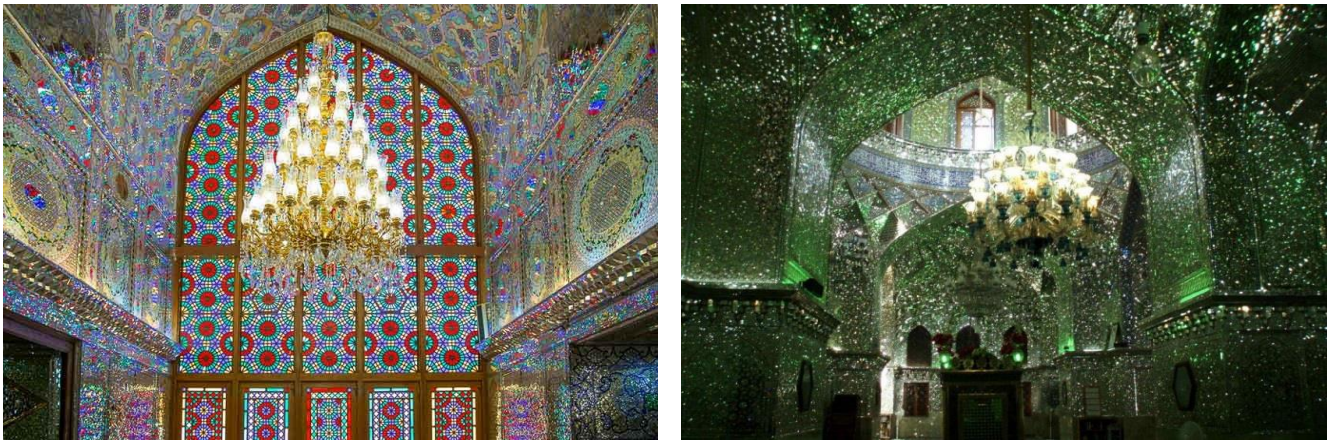

Resim 2. Shah Cheragh Cami'nin içmekan ayna süslemeleri (Shiraz, İran)

Monir, o günden önce Shiraz'daki başka bir türbede ayna mozaikler görmüştü - bu tarz İran'ın başka yerlerinde de kullanılmıştı (Resim 2). Ama hiçbiri onu bu denli etkilememişti. Tarzın pratik bir nedeni vardı: bundan yüzyıllar önce, Avrupa'dan satın alınan aynalar İran'a ulaştıklarında bir çoğu yolda kırılmıştı ve bu kırık parçalar yeni formları ile beraber başka bir amaçla kullanılmışlardı (Fuladvand, 2009).

Tarz, Monir'i yeni bir şeyler keşfedebilmek adına deneyler yapmaya yönlendirmiş olup; şekillerle, geometriyle, küçük parçalardan yeni görüntüler elde etmeye başlamıştır. Şekilleri birbirine bağlamak için gittikçe daha fazla olanak sunan ve daha sonra "*en yumuşak biçim*" olarak adlandırdığı şekil olan altıgenler, çalışmalarında öne çıkmaya başlamıştır. A Mirror Garden'da "Sufi kozmolojisi ve şekillerin gizemli sembolizmini okudum" diye yazmıştı Monir, "*Evren noktalar, çizgiler ve açılarla nasıl ifade edilir, form nasıl sayılardan doğar ve elementler altıgende kilitlenir.*" (Fuladvand, 2009: 168).

Caminin içi tamamen elmas gibi parıldayan ve orada toplanan yüzlerce ziyaretçiyi yansıtan oyma ayna parçalarıyla kaplıydı. Monir gizlice duvardaki aynadan bir parça kesip, kendi düşüncesine yön vermesi için evine götürmek istemiştir. Gördüklerinden etkilenerek kendi tarzını yapmaya karar vermiş ve bu süreçte kişisel bir sanat formu icat etmiştir. Sanatçının ayna işleri, kendi ürettiği titiz geometrik tasarımlara dayanan bağımsız heykellerdi. Monir'in ayna ve ters cam boyama mozaik heykelleri, İslami geometri

ilkeleri etrafında inşa edilmiştir. Duvar tabanlı paneller ve ayaklı çalışmalarla, yüzey dokusu, ışık ve yansıma, renk ve biçim etkileşimini kullanan hem ayrıntılı bir çalışma hem de çağdaş bir soyutlama sunmaktadır (Musavi, 2011: 64).

Ayna Çalışmaları

Resim 3. Monir Shahroudy Farmanfarmaian'nın fotoğrafı

Monir, alçı yüzeye gömülü ayna parçalarıyla yapılan geleneksel, dekoratif teknik, ayna işleme mozaiklerin karşısında adeta büyülenmişti. Ayna mozaiklerini kendi başına denemeye başladı ve daha sonra cam, ayna ve alçı ile çalışma konusunda büyük becerilere sahip olan usta zanaatkar Hajj Ostad Mohammed Navid ile çalıştı. 1969'da ilk ayna mozaik heykellerini yaptı. Altıgen geometri onun temel şekli haline geldi ve soyut formlarını oluşturmak için desenleri karıştırmaya başladı. Bu kesişen soyutlamalar ışık, gölge, yansımalar ve hareketlerle harekete geçirildi. Ayna mozaikleri, mozaikli yörüngeleri aracılığıyla başkalarının enerjisini aktarıyordu. Ayna mozaiği, geleneksel yüzey yapısını parçalara ayırıp yeniden bir araya getiren eserlerinin her biri, sayısal özellikleri İslami tasarım ve tasavvufta sembolik anlamlara sahip merkezi çokgenlerle sabitlenmiştir. Monir'e göre altı kenarlı altıgen; cömertlik, öz disiplin, sabır, kararlılık, içgörü ve şefkat gibi altı erdemi yansıtmaktadır (Coxeter, 1967: 178).

Resim 4. Neda İçin Aydınlatma, alüminyum çerçeveli ahşap üzerine ayna mozaik, ters cam boyama ve alçı, 200x600cm, 2009.

Çizim, Monir'in geniş kapsamlı uygulamasının ayrılmaz bir yoluydu ve geometrik yapı ile deneyler yaparak uzamsal düşünmeyi uygulamak için bir araç sağlamaktaydı. Bazı çizimler veya çalışmalar, formlarının nihai üç boyutlu, heykelsi uygulamalarına karşılık gelirken, diğerleri resim düzleminde boyutsal etkiler yaratmak için ritmik desen ve kaligrafi işaretleme kullanır. Tipik olarak keçeli kalem ve renkli kalemin canlı tonlarında işlenen Monir'in kağıt üzerindeki çalışmaları, yapısal hassasiyetle karakterize edilen bir süreç aracılığıyla çizgi ve biçimin azaltılmış düzenlemelerinden parlak, etkileyici enerji alanları oluşturma yeteneğini gösteriyor (Coxeter, 1967: 124).

Resim 5. İlk Aile – Pentagon, Akrilik ve ahşap üzerine ayna ve alçı 43 x 45, 2010

Sanatçının eserlerini meydana getirmesinde onu etkisi altında bırakan düşünsel boyut, dünyanın maddi gerçekçiliğini görmezden gelme, objelere mutlak nitelik perspektifinden bakma, çalışmalarına gizemli ve mistik anlamlar ekleme ve içsele dönme çabasıdır. Bu sebeple, maddeden uzaklaşarak kendi soyut biçimlerine yaklaşan bu çalışmalarda takip edilen geometrik form öğelerini, İslam sanatının etkisinde kalmış çizgisel duyarlılık kapsamında tarif etmek mümkündür. Aynı zamanda Teosofist olan sanatçı, çalışmalarına mistik anlamlar yüklemeyi, geometrik formlarını mümkün mertebe tekrar etmeyen soyutlanmış evrensel bir sanat dili yaratmayı amaç edinir (Lockwood, 1978: 29).

Resim 6. Ayna Topu, Ahşap üzerine ayna, ters cam boyama ve alç, 10 x 10 x 10 inç, 2010

Monir, aynaları ve camı çeşitli şekillerde keserek birçok mozaik üretti. Bunlar daha sonra tasavvuf ve İslam sanatının unsurlarını anımsatan kompozisyonlar halinde düzenlendi. Farmanfarmaian, özellikle babadan oğula geçen bir teknik olan, aynaları küçük parçalara kesme ve sıva üzerine dekoratif şekillerde yerleştirme sanatı olan Aine-kari 'nin İran sanatında yeniden keşfeden ilk çağdaş sanatçıydı. Geleneksel ters cam boyama, ayna mozaikler ve İslami geometri ilkelerini modern bir duyarlılıkla birleştiren heykelleri ve enstalasyonları kolay sınıflandırmaya meydan okuyor. "Bir daireyi üç noktaya bölerseniz, bir üçgen olur. İslami tasarımda üçgen, zeki insandır ... üç nokta, üç çizgi ve kombinasyon için sonsuz olasılıklar içerir ... Geometrinin zihin ve ruhtan çok göz ve beden üzerindeki etkisiyle daha çok ilgilenir ... üçgen, önce insan vücudunun bir alıntı ve ikinci bir sembolüdür ve bu da uzak bir ikincidir. " (Lockwood, 1978: 90).

Mimari tasarımlar, İslam mimarisinde dekoratif bir unsurdan çok bir "yapısalcılık" gibi hissetmenizi sağlar. Disko topları aynı zamanda pop art (Andy Warhol'un yerini "Marilyn Monrobes" adlı eseri ile değiştirdi) ve ayna çalışmasının kavramsal sanatla etkileşime girme arzusuyla ilişkilendirilebilir (Lockwood, 1978: 90).

Resim 7. Yeşil Aile, alüminyum çerçeveli ahşap üzerine ayna mozaik, ters cam boyama ve alçı 70x70cm, 2005

Monir Shahroudi'nin Yeşil Aile çalışması, her şeyden önce, üç ana görsel akımın bir kavşak noktasıdır: Batı soyut sanatı, İran eserlerinin bir aynası ve büyüleyici ciltlerde büyülenmiş İran-İslami geometri. Bu bileşikler, genellikle basit bir Batı biçimciliği antolojisinden esinlenmelerine rağmen, oldukça karmaşık ve birbirine bağlı görünmektedir. Munir Shahroudi'nin çalışmasının bu yönü, İran İslam sanatı ve mimarisindeki geometrik desenleri anımsatıyor. Aslında, çalışmalarında geometrik çemberlerin büyük boyutlarını sistematik olarak kullanan, yeteneklerini soyut sanatsal desenlerle birleştiren ilk çağdaş sanatçıdır. Sanatçı, güçlü bir geometrik geleneğe dayanan iç soyut sanatın en zengin, en karmaşık ve en düşündürücü dallarından birini kurmuştur (Khizran, 2014: 37).

Resim 8. Yıldızlar, Ahşap üzerine ayna, ters cam boyama ve alçı- 90x50cm, 2005

Bu çalışma özellikle maneviyat veya sembolik anlamlara atıfta bulunmaz, daha ziyade gözlemciyi harekete geçirerek ve düğümlerin ve dekoratif geometrinin görsel özelliklerinden kaynaklanan hafıza ve hayal gücü gibi ezoterik duyuları görmeyi ve devreye sokmayı vurgulayarak yansıtıcı bilişi ifade eder. Najiboğlu'na göre: "Yönsüz, çizgi ve renkten oluşan ve rolün doruk noktasına götüren tek bir odak veya hiyerarşiden yoksun sonsuz genişleyebilen roller, algı alanında öznellik ve öznelliğin dahil edilmesini gerektirir. Gözlemciyi çalışırken görmek görsel ve aktiftir". Bu nedenle ayrıntıları görme, inceleme ve baskın kalıpları tanıma süreci ayna sanatının temel sorunudur; Çünkü, iddia ettiği gibi, geometrinin veya ayna çalışmasının teolojik ve ruhsal anlamlarına dikkat etmiyor gibi görünmektedir (Nejiboğlu, 2017: 59).

Resim 9. İsimsiz (Faravahar Kanatları, Zarathustra), alüminyum ressam çerçevesindeki pano üzerine ayna, ters cam boyama ve alçı- 85x178cm, 2008

Sergisinin açılışında "Çalışmam sadece çizgiler ve altıgenlere dayanıyor, arkasında hiçbir felsefe yok" demiştir. "Masanın üzerine bir altıgen koyarım ve kağıdı onun üzerine yerleştiririm, sonrasında da farklı yönlere giderim." diye ifade etmiştir. İronik bir şekilde, çalışmasının gücü budur; çünkü biçimlendirici imgelem, bu manevi imaları görmezden gelerek ve askıya alarak, mekanın düzenlenmesine odaklanabilir ve bu ortak tema etrafında üç boyutlu yapıların çeşitli genişlemelerini gerçekleştirebilir. New York'ta kaldığı süre boyunca, Farmanfarmanian üç yıl moda tasarımı eğitimi aldı ve beş yıl boyunca Vogue için moda illüstratörü olarak çalıştı. Belki de kompozisyonlarının cesur olması ve ayna çalışmasının dekoratif unsurunun çalışmalarında çarpıcı bir şekilde sınırlandırılması böyle bir arka plana dayanmaktadır. Aslında çalışmalarını süs olarak görmeye alışkın görünmüyor, ancak onları dekorasyonun sınırlarının ötesine iten ek bir unsuru bunlara dahil edebilir. Göz alıcı ve ışıltılıdırlar, ancak güzellikleri karmaşık, hareketli, esrarengiz ve problem çözücü olma eğilimindedir. Elbette bu kavramsal zenginlik, her biri yöneticilerin sanatsal zihniyetine damgasını vuran çeşitli sanatsal akımlardan etkilenir. Op Art'tan ışık ve renkle tanıma, çalışma ve oynama açısından eserlerinin modern sanat akımlarından etkilendiği iddia edilebilir (Khizran, 2014: 96). Böylelikle, yapıtlarında geometrinin görsel etkisi, ayna sanatının baştan çıkarıcılığı ve ışıltısıyla birleşerek yaratıcı formlar ve cesur modern kompozisyonlar oluşturmaktadır. Elbette bu, Monir Farmanfarmanian'ın baskın yaklaşımının genel bir açıklamasıdır. Sanatsal kariyeri, cam ve temsili şekiller ve geometrik çizgi çizimlerinin arkasında çok çeşitli resimler içerir. Belki de Monir'in en büyük özelliği, diğer İranlı gelenekçilerle arasındaki ayrım çizgisi geçmişe olan uzaklığıdır. Eserlerinde "geçmiş", çağdaş olanı adeta kahkaha ve neşeli bir yüzle selamlamaktadır (Khizran, 2014: 96).

Resim 10. Sanat Eserinde Yansımanın Gücü, alüminyum ressam çerçevesindeki pano üzerine ayna, ters cam boyama ve alçı, 50x100 cm, 2017

İslam Devrimi sonrası İran mimarisinde, kimi zaman düğüm (dekoratif özelliklere sahip iki boyutlu geometri) kimi zamanda "mogharnas" (dekoratif bir özellik veya yapısal bir unsur olarak kullanılan iki boyutlu geometri) şeklindeki dekoratif geometrik desenlere oldukça sık rastlanmaktadır. Bu desenler genellikle dini yapıların duvar, kapı ve pencerelerinde sergilenmektedirler. İran coğrafyasında hakim olan İslami mimari ve geometri, genellikle ilahi yasalara ve tek Tanrıcılığa yönelik arzulara dayanan Titus Burkhart, Henry Carbone, Hossein Nasr, Fridtjof Schwann ve René Guenon gibi gelenekselci filozofların yaklaşımını takip eder (Mainzer, 2005: 173-177). Monir'in eserleri ile karşılaşma, geleneğin ve modernitenin birbirleriyle yüzleşmesidir. Sanatçının çalışmalarında düzen ve düzensizlik arasındaki tezatlık net bir şekilde görülmektedir. İran sanatında yenilikçi olarak ifade edilen bu tarz ayna çalışmaları işlevsel olarak oldukça tatmin edici ve göze hitap etmektedir. Nitekim seyirciyi, İran kültürü ve medeniyetini özümsemiş bir kadın sanatçının keyifli hayallerine doğru bir yolculuğa çıkartmaktadır. Eserlerinde, geleneksel sanata nasıl bakmamız ve okumamız gerektiğini bizlere göstermektedir. Sanatçı eserlerinde bir yandan geometrik şekilleri kullanmış ve İran mimarisinin dekoratif objelerinden olan aynaları yeniden üretmiş, diğer yandan da eserlerinin soyut biçimlerle çağdaş bir görünüm kazanmasını sağlamıştır.

Sonuç

Sanatçı, içinde yaşamış olduğu toplumun dini inanışlarından, sosyal, ticari, siyasi ve kültür koşullarından etkilenmektedir. Aynı zamanda da topluma ait bu değerleri bir şekilde etkileme arzusu içerisindedir. Sanatçının estetik bağlamdaki özenine ve meydana getirilmiş olan çalışmanın içsel manasına paralel olarak, kendisine bir değer atfedilmiş sanat eserleri bu nedenledir ki ortaya çıktığı dönemin kültürel izlerini taşırlar. Bu makalede sanatçının kültürel miras ve tarihi geçmişin ışığında, onlardan etkilenerek nasıl yeni eserler ortaya koyduğu irdelenmektedir.

İranlı bir sanatçı olarak Monir hakkında iki ana unsur dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, sanat tarihini Monir'in yapmış olduğu çalışmalar açısından incelediğimizde; ayna işini, yapmış olduğu çalışmaların merkezine yerleştirmek suretiyle bariz bir farkındalık yaratmış olmasıdır. Bu anlamda Monir, geleneksel bir sanat olan ve Shiraz'daki Shah Cheragh ve benzeri yapılarda süsleme amaçlı kullanılan ayna parçalarını kendi çalışmalarına farklı bir yorumla dahil eden ilk sanatçıdır. Sanatçı, yaptığı eserler ile dünyadaki sanat çevrelerinin bu geleneksel sanata farklı bir pencereden bakmasını sağlamıştır. Sanatsal ve modern alana giren aynaya çok farklı bir anlam vermiştir.

Dikkat çeken ikinci unsur ise; Monir, gerçekten de ait olduğu coğrafya olan Ortadoğu'nun en önemli kadın sanatçılarından biri olmasıdır. Hayatında yaşamış olduğu tüm değişikliklerden sonra çok çalışmış ve sahip olduğu dinamizm sayesinde sanat yaratan bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Maalesef Ortadoğu olarak tanımlanan coğrafyada Monir tarzında yaratıcılığa sahip olan çok az sayıda kadın sanatçı bulunmaktadır.

Kaynaklar

Bolkhari, Hasan. International, Geometrical manifestation in Iranian Art of Mirrors According to Seyed Heidar Amoli`s Thought. Journal of Arts. 3(1): 1-9 DOI: 10.5923/j.arts.20130301.01, 2013.

Coxeter, Harold.S., M.. Introduction to Geometry. New York: John Wiley and Sons Publisher, 1969.

Esmailzadeh, Khizran. Münir Farmanfarmaeian'ın Eserlerinde Dekorasyon Metafiziği. Tahran: Sami Yayınları, 2014.

Fuladvand, Mahnaz.. Tajalaye Haghighat Dar Memariye Khanehaye Khoda. Tahran: Resanesh Yayınları, 2009.

Lockwood, E ve Macmillan, Robert., Geometric Symmetry. New York: Cambridge University Press Publishing, 1978.

Mainzer, Klaus. Symmetry and Complexity: The Spirit and Beauty of Nonlinear Science. London: World Scientific Publishing Company yayınları, 2005

Mehrdad, Q., B. Mimarlık ve sanatın temelleri ve tarihi üzerine söylemler. Tahran: Elmi ve Farhangi Yayınları, 2011.

Musavı, Zahra. ve Ayatollahi, Habib. Ahameniş, Part ve Sasani dönemlerindeki tekstil desenlerinin incelenmesi, Aşkani, Sasani. Tebriz: Negareh Yayınları, 2011.

Nasiri Rad, Beheshte., R.. Aynanın Kökeni'nden Aynalama Sanatına. Tahran: Arya Miras Yayınları, 2009.

Necipoğlu, Gülru. The topkapi scroll-Geometry and ornament in Islamic architecture, Çev. Mehrdad Ghiyumi Bidhendi, Tahran: Rozaneh Yayınları, 2011.

Pakbaz, Ruyin. ve Emdadyan, Yaghub. İran Modern sanat Öncüleri. Tahran: Çağdaş Sanat Müzesi ve Görsel Sanatlar Enstitüsü Yayınları, 2001.

Pakbaz, Ruyin. Bugüne kadar eski Farsça Resimi. Tahran: Zerrin ve Symyn Yayınları., 2000.

Pekpelvan, Belgin. Halk Kültürü Maddi Ürünlerinde Değişim. İstanbul: Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyum Bidirileri, 17-19 Aralık 2004 Kocaeli. S. 419-428, 2005

URL 1:https://www.freundevonfreunden.com/workplaces/monir-shahroudy-farmanfarmaian/ (Erişim tarihi: 05.04.2021)

URL 2:https://www.thenationalnews.com/arts-culture/celebrating-the-life-and-legacy-of-monir farmanfarmaian-1.950930#5(Erişim tarihi: 08.03.2021)

URL 3:https://www.nytimes.com/2019/04/29/obituaries/monir-farmanfarmaian-dead.html. (Erişim tarihi: 05.03.2021)

UR 4:https://www.radiofarda.com/a/gholamhossein-nami-interview-on-monir-farmanfarmaeian/ 29906384.html (Erişim tarihi: 09.03.2021)

Görsel Kaynakçası

Tablo 1 : Musavi, Zahra. ve Ayatollahi, Habib. Ahameniş, Part ve Sasani dönemlerindeki tekstil desenlerinin incelenmesi, Aşkani, Sasani. Tebriz: Negareh Yayınları, 2011.

Resim 1 : https://www.kojaro.com/attraction (Erişim tarihi: 11.03.2021)

Resim 2 :http://www.carpetour.com/fa/part.asp?p=2013&AID=43467 (Erişim tarihi: 28.03.2021)

Resim 3 : http://islamicartsmagazine.com/magazine/view/monir_farmanfarmaian_2004-2013/ (Erişim tarihi: 30.03.2021)

Resim 4 : https://www.christies.com/en/lot/lot-6025015 (Erişim tarihi: 28.03.2021)

Resim 5 : http://tehranauction.com/en/auction/monir-shahroudy-farmanfarmaian-mirror-ball/ (Erişim tarihi: 28.03.2021)

Resim 6 : https://tehranauction.com/en/auction/monir-shahroudy-farmanfarmaian-b-1922-2/ (Erişim tarihi: 30.03.2021)

Resim 7 : https://www.christies.com/en/lot/lot-6025015 (Erişim tarihi: 28.03.2021)

Resim 8 : http://www.artnet.de/k%C3%BCnstler/monir-shahroudy-farmanfarmaian/ (Erişim tarihi: 28.03.2021)

Resim 9 : https://www.christies.com/features/Iranian-artist-Monir-Farmanfarmaian-10132-1.aspx (Erişim tarihi: 29.03.2021)

Resim 10 : https://hainesgallery.com/monir-farmanfarmaian-press (Erişim tarihi: 28.03.2021)

MONIR SHAHROUDY FARMANFARMANIAN AND MIRROR CONCEPT IN CONTEMPORARY ART OF IRAN

Sara FATHALİZADEH ALAMDARİ

ABSTRACT

In this research, the artworks made by an Iranian woman artist, Monir Shahroudy Farmanfarmanian, who works in the field of contemporary art, with mirrors were taken into consideration. The relationships between the mirror, which is the main material used in these artworks, and the individual and geometric forms it creates are examined. The artist combines a memory that belongs to her with the mirror, which is a ready-made object, and carries that mirror to the field of art, allowing readings about both her own memory and social memory. While the artist questions her own culture, she also reveals how a blended geographic culture can transform an individual's memory into a social memory. The material chosen by the artist has the feature of being reproduced and transformed; together with its geometric form, it turns into many abstract new meanings by fusing with traditional culture. Thus, the traces of individual and social memory will be tried to be traced by starting from the mirror decorations in the interior that has turned into an art object. Monir has become an artistic form in which she uses the mirror to express her own interiority. After the 1979 Islamic revolution, traditional and modern Iranian mirror art were merged. In this article, the concept of mirror in plastic arts, where compared in different and similar points. The works of Monir Shahroudy Farmanfarmanian, one of the leading female artists of the transition period from the Shah period to the Islamic revolution, reflecting modern art opportunities and traditional elements attract attention. In the literature, it has been observed that there are a limited number of studies for women artists who create an original art language by feeding on traditional sources; With this article, it is aimed to contribute to the literature.

Keywords: Mirror, mirror art, Iranian mirror art, Contemporary Iranian Art, Monir Shahroudy Farmanfarmanian